

Волкова С. Г.Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**РЕАЛІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ В ЛІТЕРАТУРІ**

Статтю присвячено методам перекладу реалій українською та російською мовами на прикладі книги Дж. К. Роулінг та її відповідних перекладів.

Це дослідження представляє походження фентезі як жанру в літературі, який нині він набуває популярності серед читачів, хоча є порівняно новим. До того ж одним із популярних авторів є Дж. К. Роулінг, що й зумовлює вибір нашої книги. Натепер її майстерно створений світ чарівників із головним героєм Гаррі Поттером є бестселером. Через це є багато перекладів цього шедевра різними мовами, тому питання відповідних методів перекладу реалій становить значний інтерес серед мовознавців.

Ця стаття фокусується на словах та фразах, які не можна перекласти через відсутність їх прямого значення в словниковому запасі інших мов. Особлива увага приділяється реаліям, їх дефініціям із метою аналізу шляхів їх перекладу. До того ж методи перекладу є важливими для зрозумілого для іноземців передання реалій, тому саме їх класифікація висвітлена у статті.

Дослідження продемонструвало, що найбільш поширеними способами перекладу, що використовуються в цих книгах, є повне калькування та напівкалькування. Що стосується наступних за популярністю методів перекладу, то ними виявилися транслітерація та контекстний переклад, а менш використовуваним – приблизний переклад.

У статті окреслено, що автори перекладу намагалися зберегти атмосферу автентичної книги, застосовуючи наявні перекладацькі засоби, незважаючи на мову, якою перекладена ця книга. Однак українська версія є більш успішною в нашій країні завдяки культурним та іншим особливостям, що були збережені автором української версії.

Отже, результати вказують на те, що вибір методів перекладу лежить у площині автора і залежить не лише від зовнішніх, а й від внутрішніх факторів. Крім того, успішне їх використання може зробити книгу самобутньою та справжньою; з іншого боку, це може призвести до втрати популярності книги.

Перспективою цього дослідження є аналіз у майбутньому проблеми множинного вибору методів перекладу для безеквівалентної лексики в сучасній літературі, враховуючи всі фактори для більш точного перекладу задля популяризації сучасної літератури загалом.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, реалія, транслітерація, калькування, наближений переклад.

Постановка проблеми. Нині одним із найпопулярніших жанрів літератури (не тільки серед молоді, а й у старшого покоління) є фентезі. Саме тому виникає нагальна потреба в перекладі книг, котрі належать до цього жанру і коректна трансляція яких є дуже актуальним питанням. Водночас виникає питання щодо виокремлення та перекладу реалій. Виокремлюючи проблему безеквівалентної лексики, можна зазначити, що реалії допомагають нам більше дізнатись про історію, культуру, традиції та звичаї, що є необхідним для розуміння твору та глибокого проникнення в його атмосферу й актуальним для літератури в цілому. Також при цьому постає необхідність в аналізі сучасних підходів до класифікації реалій та способів їх перекладу українською та російською мовами.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення та класифікація способів перекладу конотативної лексики, а також порівняння способів перекладу реалій різними мовами.

Задля вирішення мети і завдань використані такі методи дослідження: теоретичні (для вивчення теоретичних засад), узагальнення даних, їх класифікації, виокремлення та синтезу, а також метод порівняльного аналізу для зіставлення отриманих даних.

За основу взято п'єсу-фентезі Дж. К. Роулінг, Дж. Тіффані, Дж. Торна «Гаррі Поттер і прокляте дитя» [10], проведено інвентаризацію реалій, використаних в автентичному тексті, його українському (В. Морозова [3]) й російському (компанії Росмен) перекладах [13].

За твердженнями науковців К. Сміта, Т. Савицької, появу фентезі можна датувати XVIII ст., вважаючи, що готика XVIII ст. розпалася на наукову фантастику, фентезі та літературу жахів. Із появою в 1954 книги Дж. Р. Р. Толкіна «Володар кілець» можна стверджувати, що ця література набула широкого розголосу. Нині відсутнє чітке визначення жанру фентезі. В есе Дж. Р. Р. Толкіна «Про чарівні казки» [8] слово *fantasy* можна тлумачити двоюко: як назву літературного жанру, як слово «фантазія». Словник літературних термінів С. Белокурової визначає фентезі як різновид фантастики: твори, що зображають вигадані події, у яких головну роль відіграє ірраціональне, містичне начало і світи, постання й буття яких не можна логічно пояснити [1].

Жанр фентезі є досить молодим серед жанрів сучасної літератури, але вже зараз він набув широкої популярності серед як читачів, так і авторів, одним із яких є Дж. К. Роулінг. Її майстерно створений чаклунський світ у серії про хлопчика Гаррі Поттера є зараз найбільш популярним серед читачів в усьому світі, тому є дуже багато варіантів перекладу твору різними мовами (як офіційних, так і неофіційних (в мережі інтернет)). Специфікою цього виду літератури є присутність великої кількості безеквівалентної лексики, реалій, які вжиті для створення казкової атмосфери для читачів.

Відповідно до законів жанру події в книжках автора відбуваються у вигаданому світі, згідно з чим автор створює не тільки власне героїв, а і реальність зі своїми поняттями, назвами місць і навіть власними назвами. Життя чарівників вимагає від автора використання певних лексичних одиниць для опису нових вигаданих явищ та понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що у кожного народу є свої слова та вислови, котрі не можуть бути перекладені дослівно, оскільки вони відсутні у лексиконі інших народів. Такі поняття відбиваються у мові та у так званих культурно маркованих словах або реаліях. Вони відтворюють як особливості побуту, так і звичаї кожного народу, традиції та світосприйняття, а також створюють атмосферу, притаманну для певного суспільства і світу, якщо говорити про літературу. Багато народів вважають, що їх стандарти та поняття є єдино правильними, тому задля дотримання та чіткого передання особливих понять слід використовувати всі можливі методи, щоб зберегти самобутність і щоб читач зрозумів саме поняття.

Найчастіше так звані марковані слова або реалії належать до безеквівалентної лексики. У науко-

вих працях термін «реалія» з'явився у сорокових роках минулого століття. Він був використаний А. Федоровим у його праці «О художественном переводе» в 1941 році [9].

Сьогодні є багато різноманітних визначень цього поняття. Науковцями, які досліджували це питання, є С. Влахов і С. Флорин. Отже, у праці «Непереводимое в переводе» (1980) вказано: «Реалії – це слово і словосполучення, які позначають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі іншому; таким чином, вони постають носіями національного та/або історичного колориту, реалії, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, а отже, не можуть бути перекладені на загальних основах, адже вони вимагають особливого підходу» [2 с. 47].

Велике зібрання різноманітних визначень реалії зібрано в тлумачному словнику Л. Нелюбіна. На його думку, словами-реаліями є [6]:

- слова або визначення, що називають предмети, поняття, ситуації, які не існують у мові людей, котрі живуть в іншій країні;
- різноманітні поняття, що стосуються державного устрою і культури різних народів із точки зору їх відбиття у тій чи іншій мові;
- матеріальні предмети побуту та культури;
- специфічні слова та поняття для назв особливих сторін життя та побуту.

Важливо додати, що проблемами перекладу конотативної лексики займалися такі визначні вчені та науковці, як Л. Бархударов, О. Бурбак, Р. Зарівчак, А. Федоров, А. Швейцер та інші. Щодо закордонних дослідників, то найчастіше ми можемо натрапити на такі терміни, як «cultural words» і «cultural terms» [11].

Виклад основного матеріалу. Оскільки проблема перекладу реалій та відповідність оригіналу досліджується багатьма науковцями, зазначимо, що існують різні підходи до класифікацій такого явища, як реалії, тому розподіл за групами залежить від добірки слів та фразеологічних єдностей, які відбираються та беруться за приклад. Так, Р. Зорівчак пропонує розрізняти реалії в історико-семантичному та структурному планах [4, с. 70].

Хоча кожна класифікація відносна і не може бути єдино правильною, на наш погляд, найточнішою є класифікація реалій Влахова та Флорина, котрі розглядають їх за різними ознаками, як-от предметна, місцева, часова та перекладацька.

Є також підвиди цього розподілу. Так, до предметної ознаки належать:

– географічні реалії та найменування об'єктів, наприклад: King's Cross – Кінгс-крос, Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry – Гогвортська школа чарів і чаклунства;

– етнографічні реалії, а саме побут (одяг, житло, меблі, транспорт та професії, музика і танці, фольклор, свята та ігри, міфологія і персонажі казок, прізвиська, найменування осіб за місцем проживання та інші): werewolf – вовкулака, Hellow'eve – Гелловін.

– суспільно-політичні реалії, до яких належать: адміністративно-територіальний устрій (Ministry of Magic – Міністерство Магії; commissariat – комісаріат), адміністративно-територіальні одиниці (Суррей (англ. Surrey) – графство), соціальні явища та рухи (muggle – маглі, не-чакли), а також звання, титули, звернення (Lord – лорд, Professor Albus Dumbledore – професор Альбус Дамблдор).

Щодо місцевого поділу, то він може бути визначений у площині однієї мови. Ними є так звані «свої» реалії, які існують в одній мові та можуть ділитись на національні (kilt – кілт, sushi – суші), локальні, котрі належать до діалектів; мікрореалії, характерні для певного міста або села.

У часовому поділі реалії умовно поділяють на сучасні (distributor – дистриб'ютор; hacker – хакер) та історичні (bard – співець; boyar – боярин; servants – челядь, wizard – чаклун).

Щодо перекладацького поділу, то можемо зазначити, що під час перекладу є багато чинників, котрі впливають на обрання способу перекладу і зумовлюють їх застосування.

Транскрипція (транслітерація) як спосіб передавання реалій базується на збереженні найбільш точного звучання слова. Але велика кількість перекладачів використовує також транслітераційне передання. Цей прийом перекладу реалій не передає точного звучання слова. Однак ці способи, незважаючи на такий недолік, є досить лаковичними для вираження певної реалії. Їх недолік полягає в тому, що транскрибоване слово може не передати дійсного значення, яке хотів донести автор, а також реалія залишається недоступною для іншомовного читача. Таким прикладом може слугувати переклад національних страв та національного колориту, наприклад: varenyky – вареники, pysanka – писанка, balmoral – балморал, Gugkla – Гукла.

Щодо повного калькування, то це означає створення слова або вислову за зразком будови відповідного слова або вислову іноземної мови. Цей спосіб відтворення реалій несе максимальне збе-

реження значення слова та його структури, як-от «skyscraper» – хмарочос, а не «висока будівля», тоді як «хмарочос» дослівно перекладається англійською як «cloud-scraper». Кальки можуть бути виражені не тільки окремими лексемами, а і словосполученнями, наприклад: clean hands policy – політика «чистих рук», affluent society – суспільство достатку. Л. Латишев переконаний: «Вдалі продукти транскодування та калькування – транслітерери та кальки – поповнюють спершу неформальний арсенал перекладацьких еквівалентів, а потім і двомовні словники» [5, с. 158].

Щодо наступного способу напівкалькування, то можемо зазначити, що одна частина таких словосполучень транскодується, а інша калькується, наприклад: web-page – вебсторінка, carpet-bagger – саквояжник.

Щодо наступного способу, то опис, пояснення або тлумачення може бути прийнятним, якщо перекладається поняття, яке не буде зрозумілим у калькуванні (puff – гра в кості, shadow skin cloak – плащ зі шкури сутінкового kota), проте в цьому разі національний колорит утрачається повністю.

Слід додати, що наближений переклад – це найпоширеніший метод перекладу реалій. С. Влахов і С. Флорин зазначають, що наближений переклад є таким, що передає зміст не зовсім повністю, а щодо національного колориту, то він залишається на розсуд перекладача (наскільки точно він може бути переданий, використовуючи різні засоби) [2]. Найбільша проблема цього перекладу – повна втрата першоджерела та його оригінальності.

Наступним (але не менш важливим) способом перетворення реалій є перерозподіл значення безеквівалентної лексичної одиниці. Під час використання цього методу реалія повністю зникає і замінюється на інші словосполучення та слова іноземної мови, як-от secondhand – комісійна крамниця.

Контекстуальний переклад – це спосіб передавання слів-реалій за допомогою завершеного тексту, який дає змогу встановити зміст цієї реалії, що входить до його складу. Я. Рецкер говорить, що цей засіб перекладу «міститься в заміні словникової відповідності під час перекладу контекстуальною і логічно зв'язаною з нею відповідністю» [7]. Це так званий наявний тип відтворення функцій реалій, що з'єднаний зі змістом художнього твору і який ґрунтується на поясненні сутності реалії в цьому тексті: like an underfed vulture – як голодний гриф, під час перекладу звучить «як голодна гієна», оскільки йдеться про жінку; They'll be furious! – Вони будуть люті! – дослівний переклад», «Вони луснуть із люті!» – контекстуальний переклад.

Аналізуючи книги різними мовами, бачимо, що методи, використані авторами перекладу, збігаються. Найбільш поширеними є такі способи перекладу, як повне або напівкалькування та транслітерація, використана для перекладу географічних та власних назв істот. Наприклад: «Pepper Imps» перекладено як «перчортики» та «перечные постреляки», а також «Time-Turner» – «Часоворот» і «Времяворот» російською, «Great Hall» – «Велика зала» та «Большой зал», «Sorting Hat» – «Сортувальний капелюх» та «Шляпа-распределница»; «Chaser», «ловчиня» або «охотник», «Dark Mark» – «Чорна Мітка» або «Смертний Знак» російською.

Щодо наступного способу, який часто збігається, то це контекстуальний переклад, наприклад: «That's a bit wow» – «Це ж просто кайф» – «Это типа круто»; «Ok, whatever was holding your brain together seems to have snapped» – «Ясно, я бачу, що все те, завдяки чому твій мозок справно функціонував і тримався купи, луснуло, як мильна бульбашка» – «Ясно: извилины у тебя в мозгу с какой-то радости распрямились» тощо.

Щодо інших реалій, то слід зазначити, що методи перекладу можуть відрізнятися відповідно до перекладу та автора. Так, «Weasles' Wizard Wheeze» англійською звучить як «відьомські витівки Візлів» (повне калькування) та «удивительные ультрафокусы Уизли» (напівкалькування) українською та російською мовами відповідно; «Death Eaters» звучить як «Смертежери» та «Упивающиеся Смертью». Інші варіанти поєднання способів перекладу також трапляються. Це транслітерація та напівкалькування (Madam Nooch, Мадам Гуч та Мадам Самогони відповідно, а також Privet Drive, Привіт драйв та Бирючинная улица (в цьому разі методи використані навпаки)). У першому прикладі російський варіант більш відповідний та передає прихований зміст образу цього героя, а в другому – українському читачеві може бути незрозуміла назва вулиці, оскільки для України це вовча ягода.

Наступне поєднання використаних засобів – це описовий переклад і повне або напівкалькування. Наприклад: «Bing. Vang. Bong», «Айн. Цвай. Поліцай» та «Бум. Бам. Бамс»; «Fizzing Whizbees», «Свистошипи», «Шипучие шмелки».

У цих випадках нам більш до вподоби український варіант, тому що він відбиває більш сучасні поняття для молоді.

Аналізуючи п'єсу, зазначаємо, що найбільш популярними серед способів перекладу в обох варіантах є повне або напівкалькування, наприклад: «Chaser» – «Ловчиня» – «Охотник»; «Nose-stealing breath» – «Подих-крадиніс» – «Дух-носкодой» (використано метод повного калькування та напівкалькування).

Щодо наступних за популярністю способів перекладу, то ним виявилися транслітерація та контекстуальний переклад, наприклад: Professor McGonagall – Професор Макгонегал – Професор Макгонаголл; Scaramanger – Страхопудало – Жуткомордие; Oops-a-daisy – Ось так файніше – Ой, узелок на память.

Найменш популярний метод у перекладі безеквівалентної лексики – це наблизений переклад, але можна зазначити, що він ужитий у тексті для перекладу найбільш незрозумілих явищ та мовлення, таких як мовлення героїв (як-от велетня (огра) Гегріда), щоб підсилити атмосферу та особливість цього світу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, незважаючи на мову, якою перекладено твір, автори перекладу намагались зберегти та передати атмосферу твору та його автентичність, використовуючи весь спектр засобів та методів перекладу, що їм вдалося, оскільки книга користується, на наш погляд, популярністю, але український переклад є більш вдалим із точки зору українців та нашої культури.

Отже, ми можемо зазначити, що за вибір способу перекладу реалій цілком і повністю відповідає перекладач, що залежить від багатьох факторів (як зовнішніх, так і внутрішніх), а вдале застосування способів перекладу може додати колориту та самобутності художньому твору або ж знецінити його.

Перспектива дослідження полягає в подальшому аналізі проблеми множинності вибору способів перекладу безеквівалентної лексики на сучасному матеріалі з урахуванням усіх чинників для більш достовірного відтворення оригіналу за допомогою засобів мови перекладу задля популяризації оригіналу та літератури в цілому.

Список літератури:

1. Белокурова С. П. Словарь литературоведческих терминов. Санкт-Петербург : Паритет. 2006.
2. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва : Международные отношения. 1980.
3. Ролінг, Дж. К., Тіффані, Дж. Торн, Дж., 2016. Гаррі Поттер і Прокляте дитя. Сценарій п'єси. Пер. з англ. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті. 1989.

5. Латишев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. Москва : Просвещение. 1988.
6. Нелюбин Л. Толковый переводоведческий словарь 8-е изд., стер. Москва : Издательство «Флинта». 2016.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва, 1974.
8. Толкин Дж.Р.Р. О волшебных сказках. Приключения Тома Бомбадила и другие истории. Пер. с англ. Санкт-Петербург : Азбука. 1999.
9. Федоров А. В. О художественном переводе. Ленинград : Гослитиздат. 1941.
10. Rowling, J. K., Tiffani, J., Torne, J, 2016. *Harry Potter and the Cursed Child*. K: Harry Potter Theatrical Productions Limited
11. Lyons J. Language, meaning and context. Bungay: Fontana. 1981.
12. Newmark P. Approaches to translation. Oxford: Prentice Hall. 1981.
13. Роулинг Дж. К., Тиффани Дж., Торн Дж. Гарри Поттер и проклятое дитя. Пьеса. Пер. с англ. РОСМЭН. 2016.

Volkova S. H. REALIAS AND SOME ASPECTS OF THEIR TRANSLATION IN LITERATURE

The paper touches upon the issue of the methods of realias translating into Ukrainian and Russian drawing on J. K. Rowling's book and its translations.

Additionally, this study is considered fantasy origin as a genre in literature. However, it is a new one comparing to the others, but it is popular with readers. Moreover, one of the authors who is successfully read is J.K.Rowling. Her elaborately created world of magicians with the main character, Harry Potter, is currently a bestseller. Therefore, there are many translations of this masterpiece into different languages and the issue of relevant using the ways of realias translation is of great interest. There are some special features of this kind of literature; so many realias are used to create a magic atmosphere for readers.

Moreover, this paper focuses on the words and phrases which could not be translated due to the absence of their direct meanings in the vocabulary of other languages. Particular attention is paid to realias, their definition in order to analyse the ways of their translating. As the methods of translation are important in order to interpret realias understandably for foreigners, much attention is given to the methods in the paper.

The study demonstrated that the most popular translations types being in use in these books are full calquing and semi-calquing. As for the next less popular translation methods, they turned out to be transliteration and contextual translation. The least used method of translating is approximate translation.

The article is highlighted the authors of translation tried to keep the atmosphere of the authentic book by applying all existed methods of translating in spite of the language, which this book is translated into. Nevertheless, the Ukrainian version is more successful in our country due to cultural and other special features taking into account by translators.

Therefore, the results indicate that the choice of translation methods is in charge of the authors of translation and linguistic reviewers and depends not only on external but also inner factors. Additionally, the successful use of them could make the book distinctive and authentic; on the other hand, it could lead to losing the popularity of a book.

The prospect of this study is to analyze in the future the problem of multiple choice of translation methods for non-equivalent vocabulary based on modern literature, taking into account all factors for more accurate translation to promote the modern literature in general.

Key words: *non-equivalent vocabulary, reality, transliteration, calquing, contextual translation.*